

ضرورت بازنگری در برنامه‌ی آموزش کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی در دانشگاه‌های ایران (دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد)

دکتر منصوره باقری

mbagheri@alzahra.ac.ir

استادیار دانشکده‌ی علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه الزهراء

چکیده

این پژوهش برای تعیین ویژه‌گی‌های مورد نیاز برنامه‌های درسی آموزشی دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی، برای پرورش کتابداران کارآمد انجام شده‌است. در بررسی سرفصل دروس، روش تدریس و شیوه‌های ارزیابی علمی دانش‌جویان که اکنون در دانشگاه‌ها به کار گرفته می‌شود، از اسناد رشته و دانش‌آموخته‌گان دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد شأغل در انواع کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی نظرخواهی شد. ۶۶ نفر مدرس، ۱۰۹ کارشناس، و ۶۲ کارشناس ارشد به پرسش‌نامه‌ها پاسخ دادند. آنان ضمن اظهار نظر درباره‌ی برنامه‌های کنونی، دیدگاه خود را درباره‌ی برنامه‌ی مطلوب بارگو کردند. یافته‌های پژوهش دربرگیرنده‌ی پیشنهاد‌های دانش‌آموخته‌گان و استادان رشته برای دگرگون ساختن محتوای برخی دروس، گنجانیدن دروس نو در برنامه‌های درسی، و دگرگونی روش‌های تدریس و شیوه‌های ارزیابی علمی است. بر این اساس پیشنهاد شده‌است گروه‌های آموزشی با دگرگونی‌هایی از این دست، مهارت‌های لازم را برای پذیرش وظایف حرفه‌ای در دانش‌آموخته‌گان تقویت کنند.

کلیدواژه‌ها: کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی؛ آموزش کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی؛ دوره‌ی کارشناسی؛ دوره‌ی کارشناسی ارشد؛ برنامه‌ی درسی؛ روش تدریس؛ شیوه‌های ارزش‌یابی علمی؛

مقدمه

در نیاز به بازنگری در برنامه‌ی آموزشی^۱، سرفصل^۲ و محتوای دروس^۳ کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی در مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد سخن بسیار گفته شده‌است و هر سخن نو تأییدی بر گفته‌های پیشین است. با تصویب آئین‌نامه‌ی واگذاری اختیارات برنامه‌ریزی درسی به دانشگاه‌ها از سوی وزارت علوم، تحقیقات، و فن‌آوری در سال ۱۳۷۹، امکان مشارکت بیشتر دانشگاه‌ها در تدوین برنامه‌های درسی فراهم شد. در پی ابلاغ این آئین‌نامه به دانشگاه‌ها، گروه‌های کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی فرصت را مغتنم شمردند و به بازنگری در برنامه‌های درسی پرداختند. تا جایی که نگارنده آگاهی دارد گروه‌های کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی در برخی از دانشگاه‌های کشور در برنامه‌ی درسی خود بازنگری کرده‌اند. از این میان، دانشگاه تهران از سال ۱۳۸۳ برنامه‌ی درسی نوینی در دوره‌ی کارشناسی اجرا کرده و دانشگاه فردوسی مشهد برنامه‌ی نوین درس‌های دوره‌ی کارشناسی ارشد را برای بررسی به دانشگاه‌های دیگر فرستاده‌است. دانشگاه شهید چمران اهواز، دانشگاه اصفهان، و دانشگاه الزهراء^۴ نیز سرگرم بازنگری برنامه‌ی درسی دوره‌ی کارشناسی هستند. همچنین، انجمن کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی ایران با فراخوان مدیران گروه‌های کتاب‌داری دانشگاه‌های کشور، نشست‌هایی را برای بررسی و گفت‌وگو در این زمینه سامان داد و تلاش کرد دیدگاه‌های مدرسان این رشته را درباره‌ی برنامه‌ی درسی جمع‌بندی کند. در این نشست‌ها، برنامه‌ی درسی دوره‌ی کارشناسی کتاب‌داری بازنگری و خلاصه‌ی گفت‌وگوها به دانشگاه‌ها فرستاده شد.

بیان مسئله

شافی^۴ (۱۹۹۵)، برنامه‌ی آموزشی را محیطی می‌داند که در آن آموزش داده می‌شود. وظیفه‌ی دانشگاه پدید آوردن فضایی است که فرد بتواند در آن تجربه‌های لازم را برای رشد علمی به دست آورد و توانایی‌های خود را پرورش دهد. بنابراین، دانشگاه‌ها باید گذشته از سرفصل و محتوای دروس، به جنبه‌های دیگر آموزش مانند روش تدریس و ارزش‌یابی علمی دانش‌جویان نیز توجه کنند.

اینک که فرصت برنامه‌ریزی درسی برای گروه‌های آموزشی دانشگاهی در کشور پیش آمده‌است، گروه‌های آموزش کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی باید در پی آن باشند که دریابند:

- برنامه‌های آموزشی کنونی، چه قدر پاسخ‌گوی نیازها و چالش‌های محیط نوین اطلاعاتی است؟

1 Curriculum
2. Syllabus
3 Course Content
4 Shafii, S. M

- آیا بازنگری در برنامه‌ی پیشین و دگرگونی محتوای چند درس برای پاسخ‌گویی به نیازهای کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی کشور کافی است، با برنامه‌ی آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی باید از بنیان بازسازی و تجدید ساختار گردد؟

- برای روزآمدشدن و کارایی بیس‌تر برنامه‌ی آموزشی چه گام‌هایی باید برداشت؟

در این پژوهش، برنامه‌ی درسی، به مجموعه‌ی ویژه‌گی‌ها، اهداف، سرفصل دروس، محتوای دروس، روش تدریس، و ارزش‌یابی دانش‌جویان در فرایند آموزش گفته‌می‌شود.

پیشینه‌ی پژوهش

در زمینه‌ی برنامه‌های درسی کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران و لزوم بازنگری در آن، پژوهش‌های متعددی انجام شده‌است.

حیدر^۱ (۱۹۸۷) در مجموعه‌مقالاتی که به ویراستاری خورشید در مورد آموزش کتابداری در ایران، پاکستان، و هند منتشر شد، آموزش کتابداری را در ایران و پاکستان بررسی کرد و دریافت که در این دو کشور آموزش کتابداری با نیازهای این کشورها سازگار نیست. هاروی^۲ (۱۹۸۹) در گزارشی درباره‌ی آموزش اطلاع‌رسانی در ایران ضمن ارائه‌ی تاریخچه، سطوح مختلف، و امکانات آموزشی، به بیان نقاط قوت و ضعف آن می‌پردازد. حریری در نوشتار خود (۱۳۷۲)، راه‌کارهای زیر را برای پیش‌رفت آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی پیشنهاد کرده‌است:

- آموزش روش‌های تدریس و پژوهش به مدرسان؛
  - روزآمد کردن دانش حرفه‌ی مدرسان با برگزاری همایش‌ها و گسترش انتشارات در حوزه‌ی کتابداری؛
  - بازنگری در دوره‌های آموزشی کتابداری بر اساس نیازهای جامعه؛
  - اختصاص زمان بیش‌تر برای دروس عملی و استفاده از منابع کتابخانه؛
  - افزودن پژوهش به وظایف مدرسان؛
  - تشویق دانش‌جویان به انجام پژوهش؛
  - ترویج اخلاق کتابداری؛
- به عقیده‌ی حرری (۱۳۷۳)، برای بالنده‌گی و پویایی آموزش کتابداری، باید همه‌ی جنبه‌های آموزش، یعنی برنامه‌ها، سرفصل دروس، مدرسان، ارزش‌یابی، امکانات، و هم‌چنین استانداردهای پذیرش دانش‌جو، به گونه‌ی جدی و دقیقی بازبینی شود.

1 Hader, S J

2 Harvey, J F

دیانی (۱۳۷۳) کارکرد کارشناسان کتابداری با گرایش علوم پایه را با سرفصل دروس مربوطه سنجیده‌است. بر پایه‌ی یافته‌های وی، محتوای دروس موضوعی گرایش علوم پایه، دربرگیرنده‌ی بحث‌های نظری در علوم پایه، مانند فیزیک، شیمی، زمین‌شناسی، فیزیولوژی، ریاضی، و مانند این‌ها است؛ در حالی که کتابدارانی که در کتابخانه‌های تخصصی کار می‌کنند نیازمند آن اند که با ادبیات موجود در موضوعات مختلف علوم آشنا باشند. در پایان، بر جنبه‌های عملی آموزش تأکید شده‌است تا کتابداران کارآیی بالاتری در انجام وظایف خود داشته‌باشند و بتوانند متون علمی را ارزیابی کنند و به کار گیرند.

حریری در نوشتاری دیگر (۱۳۷۴)، آموزش مناسب کتابداران را برای ارائه‌ی خدمات مختلف اطلاع‌رسانی در کتابخانه‌های تخصصی پزشکی با بیش از دویست‌هزار مراجعه‌کننده خواستار شد. به گفته‌ی وی، اگر چه دروس کنونی کتابداری با گرایش علوم پزشکی در سطح کارشناسی و کارشناسی ارشد پاسخ‌گوی بخشی از نیازهای کتابخانه‌های تخصصی پزشکی است، ولی با توجه به دگرگونی‌ها و چالش‌های این حوزه، هنوز به بازنگری دروس نیاز فراوانی هست. وی به این نکته اشاره می‌کند که کتابداران شاغل در کتابخانه‌های پزشکی باید دوره‌های بازآموزی داشته‌باشند تا با بهره‌گیری از پدیده‌های نوین فن‌آوری اطلاعات، سطح دانش فنی و کارآیی خود را اعتلا بخشند.

میرهادی تفرسی در پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد خود (۱۳۷۶) آرای دانش‌آموخته‌گان دوره‌ی کارشناسی ارشد کتابداری را درباره‌ی دروس کتابداری و محتوای آن گرد آورده‌است. هدف پژوهش وی تعیین میزان پاسخ‌گویی آموزش کتابداری به نیازهای جامعه و کارآیی دانش‌آموخته‌گان در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی است. او تلاش کرده‌است دگرگونی‌هایی را که برای تدوین سرفصل دروس مناسب نیاز است معرفی نماید. بر پایه‌ی یافته‌های پژوهش وی، ۸۳ درصد پاسخ‌دهنده‌گان برنامه‌های کنونی را با نیازهای حرفه‌ی خود، به‌ویژه در زمینه‌ی فن‌آوری اطلاعات سازگار نمی‌دانند.

مزینانی (۱۳۷۷)، در بررسی مهارت‌های حیاتی مورد نیاز کتابخانه‌های دانشگاهی و مراکز تخصصی اطلاع‌رسانی ایران، دیدگاه ۹۱۵ کتاب‌دار و ۳۲۵ مدیر را در ۴۴۴ کتابخانه‌ی دانشگاهی و مرکز اطلاع‌رسانی جویا شد. مدیران اولویت مهارت‌های مورد نیاز را در حرفه چنین برشمرده‌اند: فن‌آوری اطلاعات، نرم‌افزارهای کتابخانه‌سی، مراجع تخصصی، کاربرد کامپیوتر، و ذخیره و بازیابی اطلاعات. کتابداران نیز اولویت مهارت‌های شغلی مورد نیاز را تقریباً هم‌چنین دانستند. پاسخ‌دهنده‌گان معتقد بودند کاستی‌های آموزش آنان به محتوای دروس مربوط نیست. آنان عامل کاستی در آموزش حرفه‌سی خود را نامناسب بودن روش تدریس و کم‌بود امکانات و تجهیزات آموزشی می‌دانستند.

جعفرنژاد در پایان‌نامه‌ی دکتری خود (۱۳۷۹)، امکانات و تجهیزات موجود فن‌آوری اطلاعات را در ۱۵ گروه کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی در دانشگاه‌های ایران بررسی کرد و دریافت که آموزش کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی نیازمند استفاده از چندرسانه‌ی‌ها، کامپیوتر، وسایل ارتباط از راه دور، شبکه‌های اطلاعاتی، و فن‌آوری‌ها و نوآوری‌های دیگر است. پژوهش وی حضور فن‌آوری اطلاعات را در آموزش کتاب‌داری کشور کم‌تر از ۵۰ درصد نشان می‌دهد. او عقیده دارد که به‌کارگیری ابزار و فن‌آوری آموزشی در آموزش کتاب‌داری به تحول و پیش‌رفت سریع نیاز دارد.

علمی (۱۳۷۹) برنامه‌های درسی دوره‌ی کارشناسی ارشد را در سه دانشگاه تهران، تربیت مدرس، و علوم پزشکی ایران بررسی کرده‌است. وی با بررسی سرفصل دروس، مهارت‌های مدرسان، موضوع و روش‌های تحقیق پایان‌نامه‌ها، و منابع و امکانات دست‌یافتنی این دانشگاه‌ها به نتایج زیر دست یافت:

۱- از ۲۹ درس انتخابی موجود در سرفصل دروس، به دلیل نداشتن امکانات، فقط ۱۳ درس ارائه می‌شود.

۲- به کارورزی که درسی دوواحدی و برای آشنا ساختن دانش‌جویان با وظایف‌شان در کتابخانه‌ها بسیار سودمند است توجه نمی‌شود.

۳- باید هر پنج سال یک بار سرفصل دروس بازنگری و با پیش‌رفت‌های نوین هم‌آهنگ شود.

۴- دوره‌های بازآموزی ضمن خدمت، افزون بر روزآمد کردن اطلاعات مدرسان، مهارت‌های تدریس آنان را نیز گسترش می‌دهد.

اسدی گرکانی، جمشیدی، و علی‌بیگ (۱۳۸۰)، دیدگاه ۱۹۴ نفر از دانش‌آموخته‌گان سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۷ دوره‌ی کارشناسی ارشد کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های تهران، تربیت مدرس، و علوم پزشکی را درباره‌ی دروس تخصصی اجباری و انتخابی کتاب‌داری بررسی کردند. این افراد در زمان انجام پژوهش بیش از یک سال به عنوان متخصص اطلاع‌رسانی مشغول به کار بوده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد که پاسخ‌گویان چهار درس مراجع تخصصی، نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی، سازمان‌دهی مواد، و مواد دیداری و شنیداری را سودمندترین درس‌ها دانسته‌اند؛ در حالی که داده‌پردازی و مدیریت کتابخانه کم‌ترین بهره را در پرورش آنان به عنوان کتاب‌دار داشته‌است. در نتیجه، پژوهش‌گران خواستار بازبینی سریع محتوای دروس دوره کارشناسی ارشد شده‌اند.

دیانی در نوشتاری دیگر (۱۳۸۰) متون درسی قابل استفاده در آموزش کتاب‌داری را ارزیابی کرده و کم‌بود کتاب‌های آموزشی را یکی از معضلات آموزش این رشته

برشمرده‌است. وی تشویق به بدید آوردن متون درسی کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی، و بازنگری و نونمایی سرفصل‌های درسی را بسنهاد می‌کند.

انجام پژوهش

هدف و پرسش‌های پژوهش

هدف پژوهش تعیین ویژه‌گی‌های مورد نیاز برنامه‌های درسی آموزشی دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارسد کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی برای تربیت کتابداران کارآمد و واجد شرایط برای خدمت در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی است.

این پژوهش در پی آن است که موارد زیر را روشن سازد:

۱- میزان سازگاری سرفصل دروس کتاب‌داری با نیازهای کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی، و کارایی آن در بدید آوردن توانایی انجام فعالیت‌های حرفه‌ئی در دانش‌آموخته‌گان این رشته؛

۲- کم‌بودهای برنامه‌ی آموزشی و تبیین حوزه‌هایی که نیازمند دانش و مهارت بیش‌تر کتابداران است؛

۳- روس‌های مناسب تدریس؛

۴- روش‌های مناسب برای ارزش‌یابی دانش‌جویان این رشته.

روش پژوهش

این پژوهش به روش پیماسنی انجام شده‌است. برای گردآوری داده‌ها، پرسش‌نامه‌ئی با ۳۵ برسش طراحی شد، درباره‌ی محتوای دروسی که اکنون در دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارسد تدریس می‌شود، دروسی که با توجه به تغییرات روی‌داده در جامعه‌ی اطلاعاتی و گسترش فن‌آوری اطلاعات باید در سرفصل دروس کتاب‌داری گنجانده‌شود، روش تدریس، و شوه‌های ارزش‌یابی دانش‌جویان. برای اطمینان یافتن از روایی پرسش‌نامه، پرسش‌نامه‌ی زبیه‌نده به گروهی از کارشناسان این رشته سپرده‌شد و پس از تایید آنان، نخست از سوی بخشی از افراد جامعه‌ی پژوهش باسخ‌دهی و سپس در کل جامعه توزیع شد.

جامعه‌ی آماری

جامعه‌ی پژوهش دو گروه زیر را در بر می‌گیرد:

۱- مدرسان این رشته که به دلیل آشنایی با محتوای دروس می‌توانند در مورد سودمند بودن مواد درسی اظهار نظر نمایند.

۲- دانش‌آموخته‌گان دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی شاغل در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی، که نارسایی‌های آموزش حرفه‌ئی خود را در انجام کار دریافته‌اند.

در مورد گروه نخست، به دلیل محدود بودن شمار اعضای هیئت علمی گروه‌های کتاب‌داری دانشگاه‌های دولتی در سراسر کشور، با همهی ۸۰ نفر مدرس مسنورت شد. از این میان، ۶۶ نفر به پرسش‌نامه‌های فرستاده‌شده پاسخ دادند. ۲۳۰ پرسش‌نامه نیز برای دانش‌آموخته‌گان این رشته که به عنوان کتاب‌دار و کارشناس اطلاع‌رسانی در کتابخانه‌های عمومی، دانشگاهی، تخصصی، و مراکز اطلاع‌رسانی، در شهرهای اصفهان، اهواز، تبریز، تهران، شیراز، کرمان، و مشهد مشغول به کار بودند فرستاده‌شد. از این میان، ۱۰۹ کارشناس و ۶۲ کارشناس ارشد به پرسش‌نامه پاسخ گفتند.

یافته‌های پژوهش

در پرسش‌نامه‌ها از دانش‌جویان و مدرسان درباره‌ی سودمند بودن درس کنونی، دروس نوین مورد نیاز حرفه، شیوه‌ی تدریس، و شیوه‌ی ارزش‌یابی پرسیده‌شد. بررسی اطلاعات به‌دست‌آمده از پرسش‌نامه‌ها نتان داد:

۱- کتاب‌داران دانش‌آموخته‌ی رشته‌ی کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی (کارشناسی با کارشناسی ارشد)، و نیز مدرسان این رشته، درباره‌ی نیاز به دگرگونی در برنامه‌های آموزش کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی و هم‌گام شدن برنامه‌ها با نیازهای کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی با هم هم‌رأی‌اند. آن‌ها حفظ برخی دروس را در برنامه‌ی کنونی ضروری و دگرگون‌سازی محتوای این دروس را بسنده دانسته‌اند. جدول ۱ دروسی را نشان می‌دهد که در دیدگاه دانش‌آموخته‌گان و مدرسان به بازنگری نیاز دارد.

جدول ۱- دروسی که نیاز به دگرگونی محتوا دارند

دوره‌ی تحصیلی	عنوان درس	درصد پاسخ‌دهنده‌گان
کارشناسی	مرجع‌سناسی	٪۷۳٫۳۹
	اداره‌ی کتابخانه	٪۶۷٫۳۳
	سازمان‌دهی مواد	٪۶۱٫۴۷
	مجموعه‌سازی	٪۶۰٫۵۵
	کارورزی	٪۸۰٫۰۴
کارشناسی ارشد	سمینار تحقیق	٪۷۷٫۰۵
	روش تحقیق	٪۷۲٫۱۳
	کارورزی	٪۵۷٫۳۷
	مدیریت کتابخانه‌ها	٪۵۰٫۸۲
	مراکز اطلاع‌رسانی ملی و بین‌المللی	٪۴۹٫۲۸

۲- پاسخ‌دهنده‌گان پیشنهاد کرده‌اند درس‌های تازه‌ئی به سرفصل دروس افزوده‌شود. با توجه به این که گسترش فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات بر خدمات اطلاع‌رسانی در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی تأثیر بسیار داشته‌است و کتاب‌داران را از کسب مهارت‌های لازم برای بهره‌گیری از تجهیزات و ارائه‌ی خدمت رضایت‌بخش در بخش‌های مختلف کتابخانه یعنی مجموعه‌سازی، سازمان‌دهی، و اشاعه‌ی اطلاعات ناگزیر ساخته‌است. بیش‌تر درس‌های پیشنهادی در زمینه‌های متأثر از پیش‌رفت‌های فن‌آوری اطلاعات است (جدول ۲).

جدول ۲- دروس تازه‌ی پیشنهادی

دوره‌ی تحصیلی	عنوان درس	درصد پاسخ‌دهنده‌گان
کارشناسی	ایجاد پایگاه‌های اطلاعاتی	٪۳۳/۰۰
	جست‌وجوی اطلاعات در پایگاه‌های اطلاعاتی	٪۲۹/۰۰
	برنامه‌نویسی کامپیوتر	٪۳۳/۷۱
	نرم‌افزارهای کتابخانه‌ئی	٪۲۳/۱۰
	پردازش اطلاعات	٪۱۵/۴۶
	نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی	٪۱۴/۳۷
کارشناسی ارشد	شبکه‌های اطلاعاتی	٪۲۱/۶۷
	کاربرد کامپیوتر در کتابخانه	٪۱۴/۱۷
	انسان‌ی با پایگاه‌های علوم کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی	٪۱۱/۶۷
	مدیریت پایگاه‌های اطلاعاتی	٪۸/۳۳
	مدیریت کتابخانه‌های الکترونیکی	٪۸/۳۳

کتاب‌داران کتابخانه‌هایی مانند کتابخانه‌ی ملی، کتابخانه‌ی مرکزی دانشگاه تهران، کتابخانه‌ی آستان قدس رضوی، و کتابخانه‌ی عمومی آیت‌الله مرعشی نجفی که گنجینه‌هایی از نسخ خطی دارند، پیشنهاد کرده‌اند درس‌های نسخه‌سناسی و فهرست‌نویسی نسخ خطی نیز در برنامه گنجانده‌شود.

۳- تحولات روی‌داده در حوزه‌ی اطلاع‌رسانی بر فلسفه و هدف کتاب‌داری تأثیر نداشته، بلکه شکل محمل‌های اطلاعاتی و ابزارهای به‌کارگرفته را دگرگون ساخته‌است؛ بنابراین باید شیوه‌های آموزش نیز با این دگرگونی‌ها هم‌آهنگ شود. از پاسخ مدرسان به پرسش درباره‌ی روش تدریس آنان می‌توان دریافت که متداول‌ترین روش‌ها در آموزش کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی، روش‌های سنتی، یعنی تدریس استاد با استفاده از تخته همراه با بحث و گفت‌وگو و جزوه‌نویسی است. گر چه بیش‌تر مدرسان با روش‌های نوین تدریس نیز آشنا هستند و برخی از آنان روش‌هایی مانند سمینار، آزمایشگاه، و کارگاه را نیز به کار می‌گیرند، ولی به علت محدود بودن امکانات و ابزارهای مورد نیاز، هنوز روش‌های سنتی

بیش‌ترین کاربرد را دارد. نظرخواهی از دانش‌جویان درباره‌ی شیوه‌های کنونی تدریس در دانشگاه‌ها نشان می‌دهد که بیش‌تر پاسخ‌دهندگان با این روش‌ها مخالف‌اند. آمار آمده در جدول ۳ نشان‌گر دیدگاه دانش‌جویان درباره‌ی شیوه‌های کنونی آموزش و شیوه‌های دل‌خواه آنان است.

جدول ۳- مقایسه‌ی روش‌های کنونی تدریس با روش‌های مورد نظر دانش‌جویان

روش تدریس	سبب کنونی در کرده‌های آموزشی	سبب دل‌خواه دانش‌جویان
تدریس با استفاده از نخته	۴۳٫۸۹٪	۱٫۵۲٪
تدریس همراه با بحث و گفت‌وگو	۳۸٫۱۱٪	۹٫۳۳٪
جزوه‌نویسی	۱۵٫۴۵٪	۳٫۰۴٪
کار عملی	۵٫۲۶٪	۹٫۸۶٪
استفاده از کارگاه آموزشی	۳٫۲۹٪	۱۵٫۱۸٪
استفاده از آزمایشگاه کامپیوتر	۱٫۵۰٪	۱۶٫۷۰٪
بازدید از کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی	۱٫۰۰٪	۷٫۷۷٪
تشویق پژوهش	۰٫۵۰٪	۱۵٫۱۸٪
استفاده از مواد دیداری و شنیداری	۰٫۰۰٪	۱۱٫۲۰٪
سمینار	۱٫۰۰٪	۱۰٫۵۲٪

هم‌چنین، از دانش‌جویان درباره‌ی مهارت‌های تدریس مدرسان پرسیده‌شد. پاسخ‌ها نشان می‌دهد که آنان از وضع کنونی رضایت کامل ندارند. نخستین عامل نارضایتی، ناآشنایی مدرسان با فن‌آوری اطلاعات (۳۷/۳۸ درصد)، و دومین عامل، اشراف نداشتن مدرسان به کل مباحث حوزه‌ی کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی (۲۳/۷۴ درصد) نامرده‌شده‌است. اشراف برخی اساتید به آنچه که آموزش می‌دهند در دیدگاه ۲۱ درصد از دانش‌جویان رضایت‌بخش نبوده‌است، و نزدیک به ۱۷/۵۰ درصد از پاسخ‌دهندگان به ناتوانی برخی از مدرسان در برقراری ارتباط با دانش‌جو برای انتقال دانش اشاره کرده‌اند (جدول ۴). برخی از پاسخ‌گوسان، کم‌بود متون آموزشی و کمک‌آموزشی به زبان‌های فارسی و انگلیسی را نیز یکی از مشکلات تدریس دانسته‌اند.

جدول ۴- میزان رضایت دانش‌آموخته‌گان از مهارت‌های مدرسان

توانایی‌های تدریس	درصد پاسخ‌دهنده‌گان
اشراف به دانش کلی حوزه‌ی کتاب‌داری	۲۳٫۷۴٪
اشراف به موضوعات مورد تدریس	۲۱٫۰۰٪
آشنایی با فن‌آوری اطلاعات	۳۷٫۳۸٪
قدرت بیان و توانایی انتقال دانش	۱۷٫۵۰٪

۴- درباره‌ی شیوه‌ی برگزاری آزمون و ارزش‌یابی دانش‌جو نیز از دانش‌جویان نظرخواهی شد. دانش‌جویان روش‌هایی را سودمند می‌دانند که اکنون کمتر به کار گرفته می‌شود. جدول ۵ شیوه‌های کنونی به‌کاربرنده در دروه‌های آموزشی را با شیوه‌های دل‌خواه دانش‌جویان مقایسه می‌کند.

جدول ۵- مقایسه‌ی شیوه‌های ارزش‌یابی کنونی با شیوه‌های دل‌خواه دانش‌جویان

روش تدریس	نسبت کنونی در گروه‌های آموزشی	نسبت دل‌خواه دانش‌جویان
آزمون کتبی چندگزینه‌نی	٪۳۶٫۳۰	٪۶٫۷۲
آزمون کتبی تشریحی	٪۲۹٫۳۰	٪۳٫۹۵
آزمون عملی	٪۱۴٫۶۵	٪۱۹٫۷۷
انجام پژوهش	٪۹٫۵۵	٪۲۴٫۹۰
آزمون بی‌دری	٪۵٫۱۰	٪۱۵٫۸۰
ارزیابی کار دانش‌جو در طول نیم‌سال	٪۵٫۱۰	٪۲۳٫۳۳
آزمون شفاهی	٪۰٫۰۰	٪۴٫۷۴

بحث و نتیجه‌گیری

اینک با نگاهی به یافته‌ها می‌توان به برش‌های پژوهش پاسخ داد:

۱- برای هم‌گام شدن با پیشرفت‌های حوزه‌ی کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی، محتوای برخی از درس‌ها نیاز به دگرگونی دارد. در برخی از دروس (مانند مرجع‌شناسی، اداره‌ی کتابخانه، سازمان‌دهی مواد، مجموعه‌سازی، و کارورزی، در دوره‌ی کارشناسی؛ و سمینار پژوهش- روش تحقیق، کارورزی، مدیریت کتابخانه‌ها، و مراکز اطلاع‌رسانی ملی و بین‌المللی در دوره‌ی کارشناسی ارشد) دگرگونی‌های اندکی در محتوا بسنده به نظر می‌رسد؛ اما از آن‌جا که پیشرفت فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات کتابداران را از دست‌یابی به مهارت‌های مورد نیاز برای بهره‌گیری از امکانات و ابزارهای نوین در ارائه‌ی خدمات اطلاع‌رسانی ساگزیر ساخته‌است، باید در محتوای برخی از دروس دگرگونی‌های گسترده‌تری انجام شود. برای نمونه، درس واژه‌پردازی باید جای‌گزین درس ماسین‌نویسی شود.

۲- با ایجاد درس‌هایی تازه (مانند نرم‌افزارهای کتابخانه‌ئی، برنامه‌نویسی کامپیوتر و پردازش اطلاعات، ایجاد پایگاه‌های اطلاعاتی، جست‌وجوی اطلاعات در پایگاه‌های اطلاعاتی، و نمابه‌سازی و چکیده‌نویسی در برنامه‌ی کارشناسی، و مدیریت کتابخانه‌های الکترونیکی، کاربرد کامپیوتر در کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی، شبکه‌های اطلاعاتی، مدیریت پایگاه‌های اطلاعاتی، و پایگاه‌های علوم کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی در برنامه‌ی کارشناسی ارشد) باید

سرفصل دروس را بهینه ساخت. همچنین باید با افزودن بخش عملی دروس، مهارت‌های مورد نیاز را در کتاب‌داران تقویت نمود.

۳- مشکل اصلی ساختار آموزش کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی ایران، به نارسائی سرفصل و محتوای دروس محدود نمی‌شود. بازننگری در برنامه‌ی درسی باید با دگرگون‌سازی شیوه‌های آموزش همراه گردد. پاسخ‌گویان به شیوه‌های مبتنی بر آزمایشگاه کامپیوتر، کارگاه آموزشی، پژوهش، مواد دیداری و شنیداری، سمینار و کار عملی گرایش بیشتری داشته‌اند.

۴- هم‌راستا با دگرگون‌سازی شیوه‌های آموزش کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی، با تأکید بر تقویت مهارت دانشجویان در کاربرد ابزارها و تجهیزات، سنجش میزان موفقیت آنان نیز شیوه‌های مناسبی برای ارزش‌یابی می‌خواهد. انجام پژوهش، ارزیابی کار دانش‌جو در طول نیم‌سال، آزمون عملی، و آزمون پی‌درپی، شیوه‌های دل‌خواه دانش‌جویان برای ارزش‌یابی شمرده شده‌است.

پیشنهادهای

برای کارآیی بهتر دانش‌آموخته‌گان و هماهنگ‌سازی برنامه‌ی درسی کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی با نیازهای کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی، پیشنهاد می‌شود:

۱- به پیشرفت‌های روی‌داده در زمینه‌ی فناوری اطلاعات و ارتباطات در برنامه‌های آموزش کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی توجه شود. بدین معنا که فناوری اطلاعات نه تنها به عنوان یک درس مستقل، که همراه هر یک از دروس تخصصی کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی در نظر گرفته شود. برای نمونه، در دروس سازمان‌دهی مواد، افزودن بر سازمان‌دهی مواد رایانه‌ئی، سازمان‌دهی مواد با رایانه، و در دروس مربوط به مرجع‌سناسی، مراجع الکترونیکی و سیوهی بهره‌گیری از آن‌ها نیز آموزش داده شود.

۲- به بخش عملی درس‌هایی که نظری-عملی ارائه می‌شود نیازمند توجه بیشتری شود تا با تأکید بر آموزش‌های عملی شکاف میان بخش عملی و نظری کاهش یابد تا دانش‌جویان به مهارت و دانش خود اعتماد یابند. برای نمونه، در درس آمار می‌توان دانش‌جویان را با کاربرد صفحه‌گسترده‌ها و نرم‌افزارهای آماری در پژوهش آشنا کرد.

۳- از شمار واحدهای درس کارورزی کاسته و بر کیفیت انجام آن افزوده شود. نظارت مدرسان بر گذراندن نایسته‌ی دوره‌ی کارورزی می‌نواند در بهبود کیفیت آن مؤثر باشد. همچنین با تجهیز کتابخانه، کارگاه، آزمایشگاه‌های کامپیوتر و زبان، و دیگر ابزارهای آموزشی دانشگاه‌ها، آموزش عملی تقویت می‌شود.

- ۴- روش تدریس از سخن‌رانی استاد، به شیوه‌های دوسویه با استفاده از ابزارها و فن‌آوری آموزشی نو تغییر کند و ابزارهای فن‌آوری آموزشی به گونه‌ئی درخور در کلاس‌های درس به کار گرفته‌شود.
- ۵- تألیف و ترجمه‌ی متون آموزشی افزایش یابد و متون آموزشی مناسب در اختیار دانش‌جویان قرار گیرد.
- ۶- گروه‌های آموزشی با ترکیبی از مدرسان با تجربه‌ی آموزشی و اعضای تازه‌ی آشنا با فن‌آوری اطلاعات آموزش دانش‌جویان را بر عهده گیرد. از آن‌جا که دوره‌های بازآموزی به گسترش دانش مدرسان کمک می‌کند و آنان را با دست‌آوردهای نوین این حوزه آشنا می‌سازد، باید تسهیلات بیش‌تری برای شرکت مدرسان در مجامع حرفه‌ئی بین‌المللی، کارگاه‌های آموزشی، و استفاده از فرصت‌های مطالعاتی فراهم شود.
- ۷- شیوه‌ی ارزش‌یابی و آزمون، از پرسش و پاسخ به سوی روش‌های دوسویه و شیوه‌های عملی، مانند تهیه‌ی گزارش پژوهش، سخن‌رانی، و حل مسئله رود.

منابع

- اسدی گرکانی، ف.، حمیدی، ز.، و علی‌بیگ، م. ز. (۱۳۸۰). بهره‌وری برنامه‌ی درسی کارشناسی ارشد به عقده‌ی فارغ‌التحصیلان این رشته. در مجموعه مقالات پنجمین کنگره‌ی کتاب‌داری و علوم بزنسکی. [تهران، ۱۰ تا ۱۲ مهر ۱۳۸۰] (صص. ۳۱-۲۱). تهران: نشر کتاب‌دار.
- جعفرنژاد، آ. (۱۳۷۹). بررسی امکانات موجود گروه‌های کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های ایران برای آموزش تکنولوژی اطلاعات به دانش‌جویان. پیام کتابخانه، ۴(۱۱)، ۱۰-۳۵.
- حری، ع. (۱۳۷۳). نداشت. پیام کتابخانه، ۴(۱۱)، ۶۵-۴۱.
- حری، م. (۱۳۷۳). سولاتی درباره‌ی آموزش کتاب‌داری در ایران. پیام کتابخانه، ۴(۱۱)، ۲۲-۲۵.
- حری، م. (۱۳۷۴). تجلی بر نیازهای آموزشی کتاب‌داران علوم پزشکی در ایران. فصل‌نامه‌ی پژوهشی و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۲(۱)، ۶۱-۷۴.
- دیانی، م. ح. (۱۳۷۲). ارزیابی برنامه‌های درسی رشته‌ی کتاب‌داری. پیام کتابخانه، ۴(۱۱)، ۳۳-۳۸.
- دیانی، م. ح. (۱۳۷۳). تحلیل برنامه‌ی درسی و کارکرد دانش‌جویان کتاب‌داری در گزارش علوم پایه. فصل‌نامه‌ی پژوهشی و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۲(۱)، ۷۳-۹۳.
- دیانی، م. ح. (۱۳۷۸). برنامه‌ی آموزش دوره‌ی کارشناسی کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی پیشنهادی برای تحول کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی، ۱(۳)، ۲۰-۱.
- علمی، ط. (۱۳۷۹). ارزیابی وضعیت علمی رشته‌ی کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی در مقطع کارشناسی ارشد در دانشگاه‌های تهران. تربیت مدرس، و علوم پزشکی ایران. روزنامه‌ی علوم تربیتی، ۳(۱)، ۴۱-۶۵.
- مرضایی، ل. (۱۳۸۱). تحلیلات تکمیلی علوم کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی در انگلستان، آمریکا، هند، و ایران. تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران.
- مزیانی، ع. (۱۳۷۷). بررسی نیازهای مهارتی کتاب‌داران شاغل در کتابخانه‌های دانشگاهی و مراکز اطلاع‌رسانی ایران. فصل‌نامه‌ی کتاب، ۹(۱)، ۴۴-۶۴.
- میرهادی تفرسی، م. ز. (۱۳۷۶). بررسی نظرات فارغ‌التحصیلان کارشناسی ارشد کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی پیرامون برنامه‌ی آموزشی این رشته [پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد]. دانشگاه علوم پزشکی ایران.
- وزارت علوم، تحقیقات، و فناوری. (۱۳۷۹). آیین‌نامه‌ی واکناری اختیارات برنامه‌ریزی درسی به دانشگاه‌ها. تهران: وزارت علوم، تحقیقات، و فناوری.
- Anderson, R. H., & Bikson, T. K. (1998). *Focus on Generic Skills for Information Technology Literacy* [RAND Report: P-8018]. Santa Monica, CA: Rand Corporation.
- Balsara, M. (1999). *Principles of Curriculum Reconstruction*. New Delhi: Kamshika.
- Baradol, A. K. (1994). The unit pattern of syllabus with special reference to library and information science subject for B.A. / B.Sc. degree courses. In A. Tejomurty (Ed.), *Restructuring of Library and Information Science Curriculum* (pp. 57-62). New Delhi: Concept.
- Biddiscombe, R. (2000). The changing role of the information professional in support of learning and research. In F. C. Lynden & E. A. Chapman (Eds.), *Advances in Librarianship* (Vol. 23, pp. 63-92) San Diego, CA: Academic Press.

- Cohen, E. (Ed.) *Curriculum Model 2000 of the Information Resource Management Association and the Data Administration Managers Association*. Retrieved September 1, 2005
http://www.irma-international.org/downloads/pdf/irma_dama.pdf
- Haider, S. J. (1987). Library education in Iran and Pakistan. In A. Kharshid (Ed.), *Library Education in India, Pakistan, and Iran* (pp. 71-106). Delhi, Indian Bibliographies Bureau.
- Harvey, J. F. (1989). Iranian information education. *Journal of Education for Library and Information Science*, 29(3), 177-196.
- Neary, M. (2002). *Curriculum Studies in Post-Compulsory and Adult Education*. Cheltenham: Nelson Thornes Ltd.
- Shafi, S. M. (1995). Designing a model curriculum for medical librarianship. In R. P. Kumar, D. Srivastava, S. P. Gupta (Eds.), *Education for Librarianship in Information Age* (pp. 146-222). New Delhi: Medical Library Association of India.
- Malwad, N. M., et al. (Eds.) (1998). *Towards the New Information Society of Tomorrow: Innovations, Challenges, and Impact* [Papers Presented at the 49th International Federation for Information and Documentation (FID) Conference and Congress, 11-17 October 1998, Jaipur and New Delhi, India]. New Delhi: Indian National Scientific Documentation Centre (INSDOC).

